

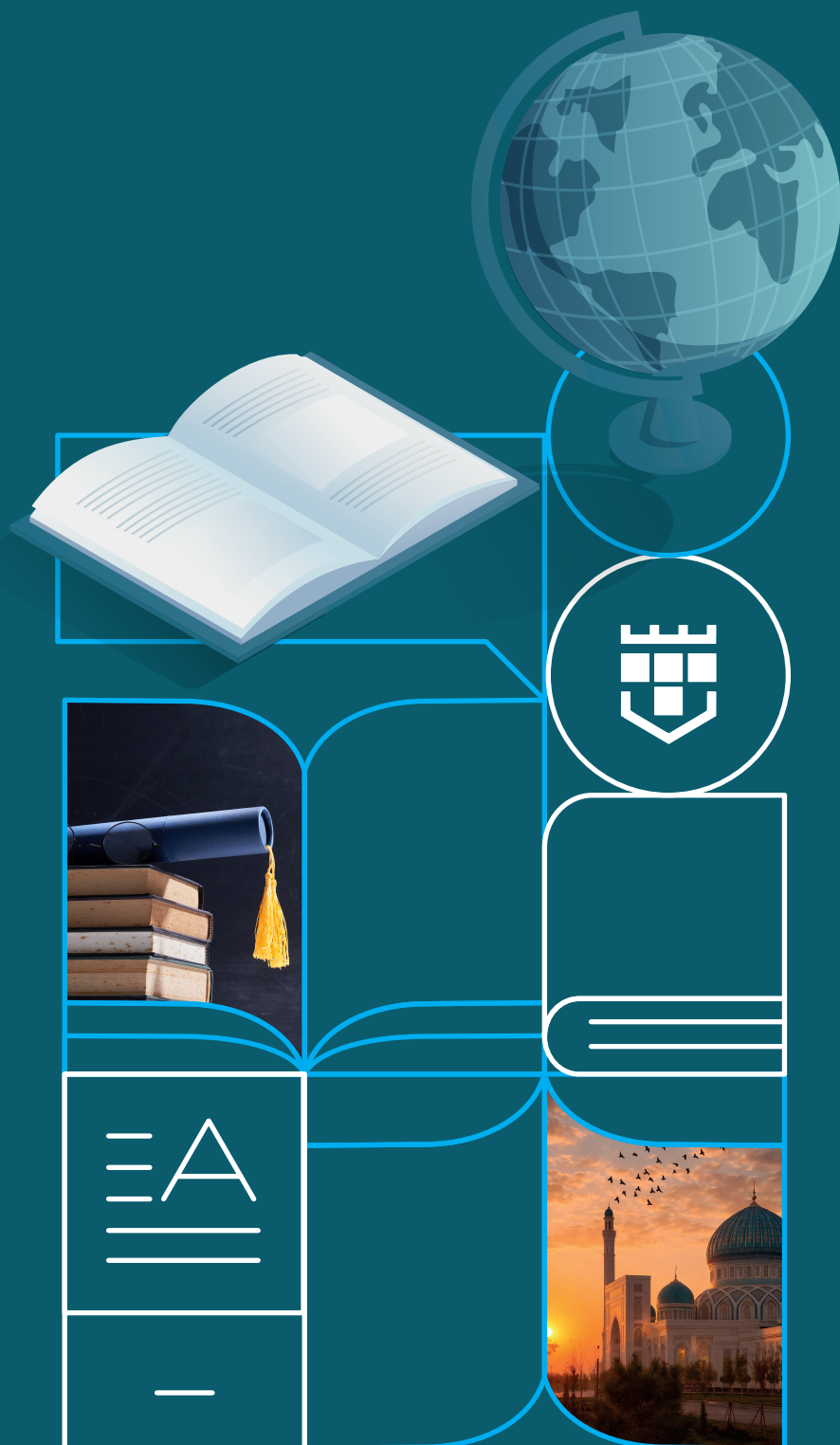

Ilmiy-innovatsion metodik jurnal

METODIST

Scientific and Innovative Methodological Journal
Научно-инновационный методический журнал

2026-YIL 2(16)-SON

metodist.net

TAHRIRIYAT JAMOASI

Tahririyat kengashi raisi:

Abdusalom Umarov

Tahririyat kengashi raisining o‘rinbosari:

Elyor Saitov

Bosh muharrir:

Qunduzxon Husanboyeva

Bosh muharrir o‘rinbosari:

Namoz Rasulov

Mas‘ul kotib:

Nazokat Yusufjonova

Ilmiy muharrir:

Qozoqboy Yo‘ldoshev

Ilmiy muharrir o‘rinbosari:

G‘ofir Hamroyev

Tahririyat hay‘ati a‘zolari:

Valijon Qodirov
Dilshod Turdibayev
Saodat Qambarova
Mirzaaxmad Kurbanov
Jahongir Musayev
Konisbay Yusupov
Jumaboy Rahimov
Mutallib Hazratqulov
Mahfuza To‘ychiyeva
Jamoliddin Nurmuhhammadov

Texnik muharrirlar:

Bahrom O‘rolov
Temurxo‘ja Shodmanov

“**METODIST**” ilmiy-innovatsion metodik jurnali ta’limiy, ilmiy-innovatsion nashr bo‘lib, bir yilda 6 marta nashr etiladi. Tahririyatga kelgan maqolalar tahrir hay‘atining tavsiyasiga binoan jurnalda e’lon qilinadi. Nashr etilmagan maqolalar tahlil qilinmaydi. Tahririyat rozilgisiz chop etish taqiqlanadi.

EDITORIAL TEAM

Chair of the Editorial Board:

Abdusalom Umarov

Deputy Chair of the Editorial Board:

Elyor Saitov

Editor-in-Chief:

Qunduzkhon Husanboyeva

Deputy Editor-in-Chief:

Namoz Rasulov

Executive Secretary:

Nazokat Yusufjonova

Scientific Editor:

Qozoqboy Yoldoshev

Deputy Scientific Editor:

Gofir Hamroyev

Editorial Board Members:

Valijon Kodirov
Dilshod Turdibayev
Saodat Kambarova
Mirzaaxmad Kurbanov
Jahongir Musayev
Konisbay Yusupov
Jumaboy Rakhimov
Mutallib Hazratqulov
Mahfuza Toychiyeva
Jamoliddin Nurmuhhammadov

Technical Editors:

Bahrom Urolov
Temurkhoja Shodmanov

“**METODIST**” Scientific, Innovative and Methodological Journal is an educational, scientific and innovative periodical published six times a year. Manuscripts submitted to the Editorial Office are published in the Journal upon the recommendation of the Editorial Board. Unpublished manuscripts are not reviewed or returned. Reproduction or republication of materials from the Journal without the permission of the Editorial Office is prohibited.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Председатель редакционного совета:

Абдусалом Умаров

Заместитель председателя редакционного совета:

Элёр Сaitов

Главный редактор:

Кундузхон Хусанбаева

Заместитель главного редактора:

Намоз Расулов

Ответственный секретарь:

Назokat Юсуфджонова

Научный редактор:

Казакбой Йулдашев

Заместитель научного редактора:

Гофир Хамраев

Члены редакционной коллегии:

Валижон Кадыров
Дилшод Турдыбаев
Саодат Камбарова
Мирзаахмад Курбанов
Жахонгир Мусаев
Конисбай Юсупов
Жумабой Рахимов
Муталлиб Хазраткулов
Махфуза Туйчиева
Жамолиддин Нурмухаммадов

Технические редакторы:

Бахром Уролов
Шодманов Темурхужа

Научно-инновационный методический журнал «**METODIST**» является образовательным, научно-инновационным периодическим изданием и выходит 6 раз в год. Статьи, поступившие в редакцию, публикуются в журнале по рекомендации редакционной коллегии. Неопубликованные статьи не рецензируются и не возвращаются. Перепечатка материалов журнала без разрешения редакции запрещается.

MUNDARIJA • TABLE OF CONTENTS • ОГЛАВЛЕНИЕ

BOSH MUHARRIR MINBARI

EDITORIAL BOARD

ТРИБУНА ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

<i>Qundukzxon Khusanboyeva</i> . Poetry: the sustenance of the human spirit	3
---	---

BOSHLANG'ICH TA'LIM – POYDEVOR

PRIMARY EDUCATION – THE FOUNDATION

НАЧАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ – ФУНДАМЕНТ

<i>Mutallib Hazratqulov</i> . Mariya Montessorining "Koinot ta'limi" asarida hayot va tabiatga oid muammolar yechimi	18
--	----

ADABIYOT O'QITISH METODIKASI

LITERATURE TEACHING METHODOLOGY

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЛИТЕРАТУРЫ

<i>Исламбек Юсупов</i> . Развитие мыслительной компетенции учащихся на основе интерактивного подхода	22
<i>Xurshida Hazratqulova</i> . Raqamli ta'lim muhitida adabiy asarlarni o'qitish metodikasini takomillashtirish	29
<i>Nigoraxon Saydaxmedova</i> . Inklyuziv va integratsiyalashgan ta'limda Said Ahmad va Anton Chexov hikoyalari orqali tinglab tushunish ko'nikmasini rivojlantirish	37

PEDAGOGIKA ILMI TA'LIM AMALIYOTIGA

PEDAGOGICAL SCIENCE TO EDUCATIONAL PRACTICE

ОТ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКИ К ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРАКТИКЕ

<i>Zebo Usmanova</i> . Mediamahsulotlar yordamida o'smir yoshdagi o'quvchilarda faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirish – ijtimoiy-pedagogik zaruriyat	44
---	----

ADABIYOTSHUNOSLIK ILMI ADABIY TA'LIM AMALIYOTIGA

LITERARY STUDIES TO THE PRACTICE OF LITERARY EDUCATION

ЛИТЕРАТУРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ И ПРАКТИКА ЛИТЕРАТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

<i>Obidakhan Fayzullayeva</i> . Representation of allegorical images in lyric cycles	49
<i>Muzaffar Mamatqulov</i> . "Bahrom va Gulandom" dostonida mifologik obrazlarning talqini	60
<i>Surayyo Saatova, Oltinoy Tolipova</i> . O'zbek she'riyatida milliy urf-odat va marosimlarning lingvomadaniy talqini (S. Sayyid va M. Karimova ijodi misolida)	71
<i>Zulfizar Zohidova</i> . Abdulla Qodiriy romanlarida ijtimoiy-siyosiy g'oyalar tahlili	78

OLIY TA'LIM AMALIYOTI

HIGHER EDUCATION PRACTICE

ПРАКТИКА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

<i>Nargiza Musulmanova</i> . Talabalar nutqiy savodxonligini mavjud elektron ta'minotlar asosida o'quv jarayoniga integratsiya qilish	84
<i>Sharobidin Hasanov</i> . Badiiy asar tahliliga analitik yondashuvning nazariy va metodik asoslari	92
<i>Anvar Abduqayumov, Dilshod Turdibayev</i> . Raqamli ta'lim muhitida talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini tashkil qilish metodikasi	101

O'ZBEK SHE'RIYATIDA MILLIY URF-ODAT VA MAROSIMLARNING LINGVOMADANIY TALQINI

Surayyo Saatova,

ORCID: 0009-0005-7251-6684

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

O'zbekiston Milliy universiteti.

Toshkent, O'zbekiston

El.manzil: surayyosaatova23@gmail.com

Oltinoy Tolipova,

ORCID: 0009-0001-0717-6581

O'zbekiston Milliy universiteti magistranti.

Toshkent, O'zbekiston

El.manzil: oltinoytolipova@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy o'zbek she'riyatida milliy urf-odatlar, marosimlar va etnomadaniy qadriyatlarni ifodalovchi lingvomadaniy birliklarning konseptual mazmuni hamda lingvopoetik vazifalari S. Sayyid va M. Karimova ijodi misolida tadqiq etiladi. Lingvokulturologik, semantik-konseptual, lingvopoetik va kontekstual-matniy tahlil metodlari asosida she'riy matnlardagi milliy-madaniy birliklar to'rt konseptual guruhga ajratildi: marosim va milliy raqs leksikasi; maishiy-oilaviy turmush birliklari; hovli va tabiatga oid birliklar; konseptual kengayishga uchragan marosimiy-ramziy birliklar. Tahlil natijasida mazkur birliklar milliy kolorit yaratish vositasigina bo'lib qolmay, xalqning tarixiy xotirasi, madaniy kodlari va milliy mentalitetini konseptuallashtiruvchi lingvokulturologik tizimni shakllantirishi asoslandi.

Kalit so'zlar: lingvokulturologiya, konsept, lingvomadaniy birlik, lingvopoetika, etnografizm, okkazional metafora, pretsedent birlik, milliy mentalitet.

LINGUOCULTURAL INTERPRETATION OF NATIONAL CUSTOMS AND RITUALS IN UZBEK POETRY (BASED ON THE WORKS OF S. SAYYID AND M. KARIMOVA)

Surayyo Saatova,

ORCID: 0009-0005-7251-6684

Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences

Associate Professor at the National University of Uzbekistan

Tashkent, Uzbekistan

E.mail: surayyosaatova23@gmail.com

Oltinoy Tolipova,

ORCID - 0009-0001-0717-6581

Second-Year Master's Student,

National University of Uzbekistan.

Tashkent, Uzbekistan

E.mail: oltinoytolipova@gmail.com

Abstract. The article examines the conceptual content and linguopoetic functions of linguocultural units expressing national customs, rituals and ethnocultural values in modern Uzbek poetry, based on the works of S. Sayyid and M. Karimova. Using the methods of

linguoculturological, semantic-conceptual, linguopoetic and contextual-textual analysis, the national-cultural units found in the poetic texts are classified into four conceptual groups: ritual and national dance lexis; units of family and everyday life; units related to the courtyard and nature; and ritual-symbolic units that have undergone conceptual expansion. It is substantiated that these units serve not only as a means of creating national colour, but also form a linguoculturological system that conceptualizes the historical memory, cultural codes and national mentality of the people.

Keywords: *linguoculturology, concept, linguocultural unit, linguopoetics, ethnographism, occasional metaphor, precedent unit, national mentality.*

**ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ
ОБЫЧАЕВ И ОБРЯДОВ В УЗБЕКСКОЙ ПОЭЗИИ (НА МАТЕРИАЛЕ
ТВОРЧЕСТВА С. САЙИДА И М. КАРИМОВОЙ)**

Сурайё Саатова,

ORCID: 0009-0005-7251-6684

**Доктор философии (PhD) по филологическим наукам
и.о. доцента Национального университета Узбекистана
Ташкент, Узбекистан**

Эл.почта: surayyosaatova23@gmail.com

Олтиной Толипова,

ORCID - 0009-0001-0717-6581

**Национального университета Узбекистана.
Ташкент, Узбекистан**

Эл.почта: oltinoytolipova@gmail.com

Аннотация. В статье исследуются концептуальное содержание и лингвопоэтические функции лингвокультурных единиц, выражающих национальные обычаи, обряды и этнокультурные ценности, на материале современной узбекской поэзии – творчества С. Сайида и М. Каримовой. На основе методов лингвокультурологического, семантико-концептуального, лингвопоэтического и контекстуально-текстового анализа национально-культурные единицы поэтических текстов распределены по четырём концептуальным группам: обрядовая и танцевальная лексика; единицы семейно-бытовой сферы; единицы, связанные с двором и природой; обрядово-символические единицы, подвергшиеся концептуальному расширению. Обосновано, что данные единицы служат не только средством создания национального колорита, но и формируют лингвокультурологическую систему, концептуализирующую историческую память, культурные коды и национальный менталитет народа.

Ключевые слова: лингвокультурология, концепт, лингвокультурная единица, лингвопоэтика, этнографизм, окказиональная метафора, прецедентная единица, национальный менталитет.

Kirish. Keyingi yillarda til va madaniyat munosabatini inson omili, kognitiv jarayonlar va madaniy tajriba bilan bog'liq holda o'rganishga ehtiyoj kuchaymoqda. Tilshunoslikda antropotsentrik paradigmanning yuzaga kelishi, ya'ni tilda insonning, insonda tilning tahlil qilinishi yangi tadqiqot yo'nalishlarining shakllanishiga sabab bo'ldi [8, 37-b.]. Til va madaniyat o'rtasidagi uzviy munosabat zamonaviy tilshunoslikning yetakchi tadqiqot yo'nalishlaridan biridir. Antropotsentrik paradigma doirasida shakllangan lingvokulturologiya til birliklarida

madaniy tajriba, milliy mentalitet va qadriyatlarning konseptuallashuvini o'rganadi [1]. Zamonaviy lingvokulturologik tadqiqotlarida ham til, madaniyat va konseptuallashuv o'rtasidagi munosabat markaziy masala sifatida qaraladi [13; 14]. Shu nuqtayi nazardan badiiy matn, ayniqsa, she'riyat, milliy-madaniy konseptlarning lisoniy voqelanishi, qayta talqin qilinishi va poetik vazifaga ega bo'lishini o'rganish uchun muhim manba sanaladi.

O'zbek tilshunosligida konsept, lingvokulturologiya va badiiy matn masalalari N. Mahmudov, Sh. Safarov, D. Xudoyberganova, Sh. Usmanova, M. Yo'ldoshev, J. Lapasov va boshqa olimlarning ishlarida tadqiq etilgan. Biroq zamonaviy o'zbek she'riyatida lingvomadaniy birliklarning konseptual va lingvopoetik imkoniyatlari, xususan, S. Sayyid va M. Karimova ijodi misolida, maxsus qiyosiy-kontekstual tadqiqot obyekti sifatida yetarlicha o'rganilmagan. Mazkur maqolada masalaning aynan she'riy kontekstda madaniy konseptning saqlanishi, poetik qayta talqini va semantik kengayishi bilan bog'liq jihatlari tadqiq etiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi – S. Sayyid va M. Karimova she'riyati misolida milliy urf-odatlar, marosimlar hamda etnomadaniy qadriyatlarni ifodalovchi lisoniy birliklarning konseptual mazmunini va lingvopoetik vazifalarini aniqlashdan iborat. Ushbu maqsaddan kelib chiqib quyidagi vazifalar belgilandi: she'riy matnlardagi lingvomadaniy birliklarni ajratish va konseptual guruhlariga tasniflash; ularning lingvokulturologik mazmunini ochib berish; matndagi lingvopoetik vazifalarini aniqlash.

Tadqiqot metodologiyasi va materiallari. Tadqiqot materiali sifatida M. Karimovanning "Дунёнинг бир қавати", "Қўшнижоним, айланай" [9; 10] hamda S. Sayyidning "Дил фасли", "Qaldirg'ochlarga ber ayvonlaringni" [11; 12] to'plamlaridan milliy-madaniy semantikaga ega birliklar ishtirok etgan she'riy parchalar tanlab olindi. Mazkur maqolada ushbu to'plamlardan bevosita tahlilga jalb qilingan 6 ta she'riy parcha va ulardagi 6 ta asosiy lingvomadaniy birlik ("qiz bazmi", "Tanovar", "choy uzatish", "sahar oyi", "suv sepilgan ayvon", "suyunchi") tahliliy tanlanma sifatida olindi. Tanlanma birliklarni ajratishda uchta mezon qo'llandi: 1) birlikning milliy-madaniy semantikaga ega bo'lishi; 2) uning she'riy kontekstda qo'shimcha konseptual mazmun hosil qilishi; 3) matnda obrazlilik, ramziylik, metaforiklik yoki boshqa lingvopoetik vazifa bajarishi. Demak, tadqiqot to'plamlarning to'liq statistik korpusi emas, balki ushbu mezonlarga javob beruvchi tahliliy tanlanmaga asoslanadi. To'rt guruhga ajratish ham aynan birliklarning semantik manbai, madaniy funksiyasi va kontekstda konseptual transformatsiyalanish darajasiga tayandi.

Ishda lingvokulturologik tahlil, semantik-konseptual tahlil, lingvopoetik hamda kontekstual-matniy tahlil metodlaridan foydalanildi. Tahlilning birinchi bosqichida birliklarning milliy-madaniy semantikasi aniqlanib, ikkinchi bosqichda ularning kontekstual konseptual mazmuni va poetik funksiyasi belgilandi. Uchinchi bosqichda birliklar o'zaro qiyoslanib, ularning an'anaviy madaniy ma'noni saqlashi, poetik qayta talqin qilinishi yoki semantik jihatdan kengayishi asosida guruhlandi. Shu tariqa tasnif faqat mavzuviy emas, balki semantik-funksional mezonga ham asoslanadi.

Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini D. Xudoyberganovanning "Matnning antropotsentrik tadqiqi" monografiyasi [2], Sh. Usmanovanning "Lingvokulturologiya" darsligi [3], badiiy matn lingvopoetikasiga oid fundamental tadqiqotlar [4; 5], shuningdek, madaniy konseptuallashuv va lingvokulturologiya doirasidagi G. B. Palmer [14] hamda F. Sharifianning [13] nazariy qarashlari tashkil etadi. F. Sharifian til va madaniyat munosabatini madaniy konseptuallashuvlar orqali tushuntiradi. Bunda til birliklari muayyan madaniy tajriba va kognitiv modellarning izlarini saqlaydi [13; 15]. Mazkur nazariy yondashuv maqolada she'riy birliklarning faqat etnografik nom sifatidagi emas, balki madaniy tajribani konseptuallashtiruvchi birlik sifatidagi funksiyasini aniqlash uchun metodologik tayanch vazifasini bajaradi. D. Xudoyberganova matnning antropotsentrik xususiyatini baholab shunday ta'kidlaydi: "Badiiy matn – inson omilining, uning milliy va madaniy o'zligining lisoniy aksidir. Matnni

antropotsentrik jihatdan tadqiq etish, eng avvalo, uning zamirida yotgan milliy mentalitet, madaniy kodlar va kognitiv tuzilmalarni ochib berishni nazarda tutadi" [2, 28-b.]. M. Yo'ldoshev aytganidek, "Badiiy matnda qo'llangan har bir lisoniy birlik, xususan, milliy-madaniy leksika shunchaki lug'aviy ma'no tashuvchi vosita emas, balki shoirning g'oyaviy-badiiy niyatini ro'yobga chiqaruvchi, emotsional-estetik ta'sirchanlikni ta'minlovchi lingvopoetik mikrosistemadir" [4, 45-b.]. J. Lapasov esa badiiy matnni lisoniy tahlil qilishda etnografik va milliy bo'yoqdor so'zlarning matn yaxlitligini ta'minlashdagi poetik vazifasini alohida uqtirib o'tadi [5, 80-b.].

Natijalar. She'riy matnlarning lingvokulturologik va lingvopoetik tahlili shuni ko'rsatdiki, zamonaviy shoirlar milliy-madaniy birliklardan faqat badiiy tasvir vositasi yoki milliy kolorit yaratish maqsadida foydalanmaydi. Ular ushbu birliklarni xalqning tarixiy xotirasi, milliy mentaliteti, ijtimoiy qadriyatlari va ma'naviy tajribasini mujassamlashtiruvchi madaniy konseptuallashuvlar sifatida badiiy matnga olib kiradi. Tadqiqot tanlanmasidagi 6 asosiy birlik semantik manbasi va matndagi funksiyasiga ko'ra to'rt konseptual guruhga ajratildi. Ushbu tasnif mavzuviy yaqinlik bilan birga, birlikning an'anaviy madaniy mazmuni, kontekstual qayta talqini va konseptual kengayish darajasini ham hisobga oladi.

1. Marosim va milliy raqs leksikasi. Bu guruhga "qiz bazmi", "Tanovar" kabi birliklar kiradi:

*Kimningdir "qiz bazmi" da rosa,
Xirom etgan bitta raqqosa.
Besh-o'n marta qilsak tomosha,
"Tanovar" ni o'rganvolamiz [9, 30-b.].*

Mazkur parchadagi "qiz bazmi" birligi oddiy marosim nomini emas, balki o'zbek xotin-qizlari madaniyatiga xos ijtimoiy-madaniy makonni ifodalaydi. Ushbu birlik orqali ayollar jamoasi, milliy tarbiya, estetik did va marosimiy muloqot yaxlit konseptual maydonda birlashadi. "Tanovar" esa milliy raqs nomi sifatida she'riy matnda milliy-madaniy pretsedent birlik sifatida talqin qilinadi. Mazkur maqolada "pretsedent birlik" tushunchasi muayyan lingvomadaniy jamoa uchun yaxshi tanish, umumiy madaniy xotirada mustahkamlangan va matnda qo'llanganda qo'shimcha madaniy bilimni faollashtiradigan birlikni anglatadi [6]. "Tanovar"ning milliy raqs nomi sifatidagi barqaror madaniy assotsiatsiyasi o'quvchida nafosat, ayollik va milliy san'at bilan bog'liq bilimlar majmuini faollashtiradi. Natijada marosim nomlari individual poetik obraz darajasidan umumlashgan madaniy konsept darajasiga ko'tarilib, milliy san'at va an'analarning avlodlararo uzviy davomiyligini aks ettiruvchi kognitiv model sifatida voqelanadi.

2. Maishiy-oilaviy turmush birliklari. "Mehmon kutish", "choy uzatish", "kelin bo'lish" kabi birliklar o'zbek oilaviy madaniyatining asosiy konseptlarini ifodalaydi:

*O'rganyapman har xil ishlarni,
Mehmon kutib kuzatishlarni.
Choy quyib, choy uzatishlarni,
Katta bo'lsam kelin bo'laman [9, 36-b.].*

Ayniqsa, "choy uzatmoq" o'zbeklarda oddiy maishiy harakat emas, balki andisha, kattalarga hurmat, mehmondo'stlik va oilaviy tarbiya kabi milliy qadriyatlarni mujassamlashtiruvchi birlikdir. She'riy matnda mazkur birliklar orqali o'zbek oilasiga xos axloqiy me'yorlar va ijtimoiy rollar badiiy talqin qilinadi. Natijada kundalik hayotga oid leksik birliklar madaniy konseptuallashuvning lisoniy ko'rinishiga aylanadi. Bu jihat lingvokulturologiyada til birliklari orqali madaniy tajriba va konseptuallashuvlarning ifodalanishi haqidagi qarashlar bilan hamohangdir [13; 14]. Ushbu guruh doirasida muallif tomonidan yaratilgan okkazional nominatsiya ham kuzatildi:

*O'zbeklarda boshqacha,
"Asal oyi" – bir kecha.*

*So'ng har tong supur ko'cha,
"Sahar oyi" boshlanar [10, 18-b.].*

Shoira "asal oyi" va "sahar oyi" birliklarini qarama-qarshi qo'yish orqali zamonaviy hamda milliy madaniy qarashlarni poetik qiyoslaydi. "Sahar oyi" muallif tomonidan yaratilgan okkazonal metaforik nominatsiya bo'lib, "asal oyi"ning an'anaviy nomlanish modelini yangi kontekstga ko'chiradi. Uning konseptual mazmuni faqat yangi kelinning vaqtinchalik holatini emas, balki tonggi mehnat, oiladagi mas'uliyat, mehnatsevarlik va odob-axloq me'yorlarini birlashtiradi. Shu sababli "sahar oyi"ni mavjud tayyor konsept sifatida emas, balki an'anaviy madaniy modelning individual-poetik qayta konseptuallashuvi sifatida baholash maqsadga muvofiq. Bu holat lingvomadaniy birliklarning badiiy kontekstda yangi ma'no hosil qilish mexanizmini ko'rsatadi.

3. Hovli va tabiatga oid birliklar. Rayhon, kashnich, ayvon, supa, tut, chinor kabi birliklar o'zbek xalqining yashash muhiti, maishiy madaniyati va ekologik tafakkurini aks ettiradi:

*Avval kashnich, rayhonlari quridi,
So'ng suv sepilgan ayvonlari quridi.
Arilar ham bundan butkul aridi,
Avval kashnich, rayhonlari quridi,
So'ng suv sepilgan ayvonlari quridi.
Arilar ham bundan butkul aridi,
Tut bukchaydi, bir kechada qaridi [12, 126-b.].*

Mazkur birliklar lug'aviy ma'nodan tashqari o'zbek xonadoniga xos fayz, baraka, poklik va osoyishtalik konseptlarini ifodalaydi. Muallif ushbu birliklarning "qurishi" va "qarishi" orqali oiladagi ma'naviy yo'qotish va ruhiy iztirobni metaforik shaklda ifodalaydi. Ayniqsa, "suv sepilgan ayvon" obrazi o'zbek xonadonining saranjom-sarishtaligi, mehmondo'stligi va ma'naviy muhitini ifodalovchi milliy-madaniy timsol sifatida konseptuallashadi. Bu guruhning asosiy belgisi birlikning marosim yoki maishiy harakatni bevosita nomlashidan ko'ra, yashash makoni va tabiat obrazlari orqali madaniy makonni modellashtirishidir.

4. Marosimiy-ramziy birliklarning konseptual kengayishi. Ayrim etnografik birliklar she'riy matnda dastlabki lug'aviy ma'nosidan chiqib, universal konsept darajasiga ko'tariladi:

*So'rang har cho'pon-u har o'tinchidan,
Ulug'roq ish bormi elning tinchidan,
Quyosh har tong bergan nur suyunchidan,
Qarang, qanday javlon xor-u xasdadir [11, 37-b.].*

Mazkur baytda "suyunchi" birligi an'anaviy lug'aviy ma'nosidan chiqib, kontekstual-semantik kengayish orqali yangi konseptual mazmun kasb etadi. Shoir quyoshning har tong nur taratishini xalq hayoti davom etayotganining ramziy suyunchisi sifatida talqin qiladi. Natijada "suyunchi" individual quvonchni ifodalovchi etnografik birlikdan tinchlik, ezgulik va hayot davomiyligini ifodalovchi umummilliy hamda umuminsoniy mazmun tomon kengayadi. Bu holat lingvomadaniy birlikning an'anaviy madaniy sxemasi saqlangan holda poetik kontekst ta'sirida yangi konseptual qatlam bilan boyishini ko'rsatadi.

Tahlil qilingan 6 asosiy birlikning konseptual mazmuni, lingvokulturologik qiymati va lingvopoetik vazifalari umumlashtirilib, 1-jadvalda keltirildi. Jadvaldagi tasnif maqolaning tahliliy tanlanmasi doirasida qo'llangan bo'lib, to'plamlardagi barcha milliy-madaniy birliklarning to'liq statistik inventarizatsiyasini da'vo qilmaydi.

Lingvomadaniy birliklarning konseptual mazmuni va lingvopoetik vazifalari

1-jadval.

Tahlil qilingan birlik	Konsept	Lingvokulturologik mazmun	Lingvopoetik vazifasi
------------------------	---------	---------------------------	-----------------------

Qiz bazmi	Voyaga yetish	Marosimiy madaniyat	Milliy kolorit
Tanovar	Estetik ideal	Milliy san'at	Ayol obrazi, pretsedentlik
Choy uzatish	Mehmondo'stlik	Oilaviy qadriyat	Xarakter yaratish
Sahar oyi	Kelinlik mas'uliyati	Oilaviy tarbiya, axloqiy me'yor	Okkazonal metafora
Suv sepilgan ayvon	Fayz, baraka	Xonadon madaniyati	Ramziy obraz
Suyunchi	Quvonch, tinchlik	Milliy qadriyat	Konseptual metafora

Muhokama. Olingan natijalar D.Xudoyberganovning badiiy matn milliy va madaniy o'zlikning lisoniy aksi ekani haqidagi qarashini [2] tasdiqlaydi: tahlil qilingan parchalarda milliy mentalitet, madaniy kodlar va kognitiv tuzilmalar aynan lingvomadaniy birliklar orqali voqelanadi. Biroq tadqiqot natijalari bu qarashni faqat tasdiqlash bilan cheklanmay, she'riy kontekstda madaniy mazmunning qayta tashkil topish mexanizmini ham ko'rsatadi. Xususan, birlikning an'anaviy ma'nosi matnga tayanch bo'lib xizmat qiladi, kontekst esa unga yangi obrazli yoki konseptual qatlam qo'shadi.

M. Yo'ldoshevning milliy-madaniy leksikaning lingvopoetik mikrosistema sifatida faoliyat ko'rsatishi haqidagi xulosasi [4] tahlil materialimizda ham kuzatiladi. Farqli jihat shundaki, bizning tanlanmamizda ayrim birliklar mikrosistema darajasidan chiqib, kontekstual konseptuallashuv va semantik kengayish jarayoniga kiradi. Bu jihat F. Sharifianning lingvokulturologiya doirasidagi til va madaniy konseptuallashuvlar munosabati haqidagi qarashlari bilan uyg'unlashadi. Madaniy tajriba til birliklari orqali kodlanadi, biroq kontekst uning talqinini yangilashi mumkin [13; 15]. Bizning materialimizda ushbu umumiy mexanizm she'riy matnning estetik vazifasi bilan tutashadi: "sahar oyi"da an'anaviy oilaviy model individual poetik nominatsiyaga, "suyunchi"da esa etnografik ma'no tinchlik va hayot davomiyligini ifodalovchi kengroq konseptual mazmunga aylantiriladi.

Tadqiqotning asosiy ilmiy yangiligi uch jihatda namoyon bo'ladi. Birinchidan, S. Sayyid va M. Karimova she'riyatidagi lingvomadaniy birliklar semantik manbasi, madaniy funksiyasi va konseptual transformatsiyasi asosida to'rt guruhli modelga ajratildi. Ikkinchidan, tahlil natijasida "madaniy birlik → kontekstual poetik qayta talqin → konseptual kengayish" tarzidagi transformatsiya mexanizmi taklif qilindi. Uchinchidan, "sahar oyi" okkazonal metaforik nominatsiya, "suyunchi" esa semantik kengayish namunasi sifatida bir xil umumiy jarayon — an'anaviy madaniy mazmunning individual poetik kontekstda qayta konseptuallashuvini namoyon etishi ko'rsatildi. "Tanovar" esa umumiy madaniy xotirani faollashtiruvchi milliy pretsedent birlik sifatida tavsiflandi. Shu jihatdan maqolaning yangiligi faqat mazkur shoirlar ijodining avval maxsus o'rganilmaganida emas, balki lingvomadaniy birliklarning poetik transformatsiyasini tizimli model asosida tavsiflashidir.

Tadqiqot to'rt she'riy to'plamdan olingan 6 ta she'riy parcha va 6 ta asosiy lingvomadaniy birlik bilan chegaralanganligi sababli natijalarni butun zamonaviy o'zbek she'riyatiga umumlashtirish ehtiyotkorlikni talab qiladi. Kelgusida kengroq poetik korpus asosida miqdoriy-korpus tahlilini amalga oshirish, lingvomadaniy birliklarning chastotasi va guruhlar bo'yicha taqsimotini aniqlash, shuningdek, ularni qiyosiy va gender-lingvistik aspektlarda o'rganish istiqbolli yo'nalishlar sanaladi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari quyidagi asosiy ilmiy xulosalarni chiqarish imkonini berdi: 1) S. Sayyid va M. Karimova she'riyatida tahlil qilingan lingvomadaniy birliklar semantik manbasi va

poetik funksiyasiga ko‘ra to‘rt konseptual guruhga ajraladi; 2) mazkur birliklarning badiiy qiymati ularning lug‘aviy ma‘nosidan tashqari tarixiy xotira, milliy qadriyat va madaniy tajribani faollashtirishida namoyon bo‘ladi; 3) “sahar oyi” va “suyunchi” misollarida an‘anaviy madaniy mazmunning kontekst ta‘sirida poetik qayta konseptuallashuvi va semantik kengayishi kuzatiladi; 4) “Tanovar” kabi birliklar umumiy madaniy xotirani faollashtirib, she‘riy matnda pretsedentlik xususiyatini namoyon etadi. Shunday qilib, tadqiqotning nazariy hissasi lingvomadaniy birliklarning poetik transformatsiyasini “madaniy birlik → kontekstual qayta talqin → konseptual kengayish” mexanizmi orqali tavsiflashdan, amaliy hissasi esa ushbu modeldan lingvokulturologiya, kognitiv tilshunoslik, lingvopoetika va badiiy matn tahlilida foydalanish imkoniyatini ko‘rsatishdan iborat.

Tadqiqot natijalaridan lingvokulturologiya, kognitiv tilshunoslik, lingvopoetika va badiiy matn tahliliga oid ilmiy izlanishlarda hamda oliy ta‘lim muassasalari uchun o‘quv adabiyotlarini tayyorlashda foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Маслова В.А. Лингвокультурология: учебное пособие. — М.: Академия, 2001. — 208 с.
2. Худойберганава Д. Матнинг антропоцентрик тадқиқи. — Тошкент: Фан, 2013. — 136 б.
3. Usmanova Sh. Lingvokulturologiya: darslik. — Toshkent: Universitet, 2019. — 245 b.
4. Ёўлдошев М. Бадий матн лингвопоэтикаси. — Тошкент: Фан, 2008. — 160 б.
5. Лапасов Ж. Бадий матн ва лисоний таҳлил. — Тошкент: Ўқитувчи, 1995. — 80 б.
6. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. — М.: Наука, 1987. — 264 с.
7. Saatova S.I. O‘zbek tilida lisoniy shaxsni shakllantiruvchi ijtimoiy omillar. Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta‘lim. Termiz, 2024. — 3-son. — 37-41 b. <https://journaltersu.uz/index.php/pr/article/view/50https://journaltersu.uz/index.php/pr/article/view/50>
8. Саатова С. Формирование материнской лингвистической личности в художественном тексте (по произведениям У. Хамдама) // Зарубежная лингвистика и лингводидактика. — 2024. — Т. 2. — Спецвыпуск № 1. — С. 510–514.
9. Каримова М. Дунёнинг бир кавати. Шеърлар. — Фарғона: Фарғона нашриёти, 2008. — 88 б.
10. Каримова М. Қўшнижоним, айланай. Шеърлар тўплами. — Тошкент: Yurist-media markazi, 2012. — 80 б.
11. Саййид С. Дил фасли. — Тошкент: Ўзбекистон НМИУ, 2007. — 240 б.
12. Sayyid S. Qaldirg‘ochlarga ber ayvonlaringni. Saylanma. — Toshkent: Sharq, 2005. — 296 b.
13. Sharifian F. Cultural Linguistics. Cultural conceptualisations and language. — Amsterdam: John Benjamins, 2017. — 256 p. <https://doi.org/10.1075/clsc.8>
14. Palmer G.B. Toward a Theory of Cultural Linguistics. — Austin: University of Texas Press, 1996. — 360 p.
15. Sharifian F. Cultural Conceptualisations and Language: Theoretical Framework and Applications. — Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2011. — 238 p. <https://doi.org/10.1075/clsc.1>